

MEDIA DIMENSIONS OF SOCIAL AND POLITICAL DISCOURSE

Юлія Цирфа, к. політ. н.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНОЇ СТАБІЛІЗАЦІЇ СОЦІУМУ

Iuliia Tsyryfa, PhD in Political Science

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

FOREIGN POLICY IDENTITY OF THE STATE IN THE CONTEXT OF ETHNONATIONAL STABILIZATION OF SOCIETY

By analyzing the formation of the foreign policy identity of the state, this category is determined to be a social and political construct that directly depends on the intensity of interactions between the society and the state. The level of ethnonational stability of society is found to play a key role in establishing such interconnection. This stability is established through the implementation of the relevant state policy regarding different ethnic groups and nations that coexist within the borders of a certain state.

Taking into account the processes of globalization and strengthening of international integration, the state should implement the policy of multiculturalism in order to control the process of homogenization of the society. In this case, state authorities are able to form a single collective identity of the population and to eliminate negative manifestations of ethnonationalism. Therefore, the population is to become a powerful basis for constructing the foreign policy identity of the state actor that could be produced in the international arena.

Keywords: foreign policy identity, ethnic group, nation, society, culture, ethnonational development, multiculturalism.

Використання категорії «зовнішньополітична ідентичність» на сучасному етапі розвитку міжнародних відносин потребує уточнення, оскільки нині ідентичності розглядаються в широкому сенсі й, відповідно, часто до уваги беруться ієрархії ідентичностей: національної, регіональної, соціальної, етнічної, культурної, локальної тощо. Оскільки рангові позиції цих ідентичностей у структурі або «ієрархії» індивідуальних і групових ідентифікацій у рамках певного соціуму можуть бути різними, «кожен тип суспільства має власні критерії групового членства, котрі набувають особливого поширення в складно організованих спільнотах. Ідентичності тут є комплексними за своїм характером. Різні форми групової лояльності і групового членства можуть або відповідати первинним етнонаціональним параметрам, або лише частково перетинатися з ними¹.

У зв'язку з цим, важливо правильно відобразити механізм взаємного переходу перетину, доповнення, а також взаємного заперечення ідентичності етнічної, етнокультурної етнонаціональної та ідентичності зовнішньополітичної, котра конструюється на тлі формування всього комплексу різновидів групових ідентичностей, що виокремлюються в рамках певної держави.

Небезпека соціального конфлікту, що виникає на основі етнонаціоналізму, або зіткнення етнонаціоналізму «більшості» й «меншості», «націєтворчих» етносів та етнічних меншин, позбавлених цього статусу, стала звичним питанням для сучасних дослідників. Однак важливішим і, в той самий час, складнішим методологічно і практично є вивчення можливостей, потенціалу

¹ Sambanis, N., Shayo, M. (2013). Social Identification and Ethnic Conflict. *The American Political Science Review*, 107, 2, 295-296.

конструктивного діалогу між різними народами, етнічними групами, культурами, що формують населення певної держави й, відповідно, входять до складу єдиного суспільства. При цьому, мова йде не про визначення універсального способу вирішення міжетнічних та міжкультурних суперечностей. Таких способів і рішень може бути безліч, так як вони напряму залежать від характеру етнокультурного середовища, в якому реалізуються заходи щодо соціальної стабілізації, накопичення історії та досвіду міжетнічної комунікації населення, потенціалу продуктивного діалогу між різними етнокультурними сегментами локальних спільнот, факторів його відтворення і розвитку. Конструктивна діалогова форма міжетнічної та міжкультурної взаємодії на локальному, регіональному та трансрегіональному рівнях повинна розглядатися як чинник етнокультурного і соціального розвитку народів в мультикультурному напрямі. При цьому, безпосереднім учасником даних процесів повинна бути держава.

Незважаючи на те, що в рамках глобальної інтеграції окремі державні актори все більше втрачають свої позиції щодо захисту національної економіки, гарантування екологічної безпеки, захисту прав людини, а їхня внутрішня і зовнішня політика все більше залежить від міжнародних наднаціональних структур та інституцій, у політичних межах держави мають вироблятися чіткі механізми співіснування та співпраці різних етнічних і культурних спільнот. Адаже лише на тлі їхньої взаємодії держава може виконувати найважливішу інтегруючу функцію в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах життя національного суспільства. У цьому сенсі можна погодитися з К. Хюбнером, який вважає, що нація, як форма існування політичної спільноти на рівні окремої держави, й надалі зберігатиме своє значення з точки зору мультикультурної перспективи розвитку соціумів¹.

Однак, криза сучасної національної держави спровокувала появу двох основних тенденцій, що визначають сутність її зусиль щодо досягнення соціальної стабільності. По-перше, прагнення до захисту національного суверенітету і, по-друге, утвердження принципів культурних відмінностей. Вони виявляються в тому, що в новій соціально-політичній та економічній ситуаціях, за яких держава почала піддаватися потужним впливам глобалізаційних процесів, органи державної влади активно залучають внутрішні механізми інтеграції, котрі базуються на самосвідомості і культурних відмінностях населення від значимих для нього «Інших». Можна припустити, що держава, як і раніше, виступатиме найважливішим елементом системи міжнародних відносин, яка базується не тільки на феномені національного суверенітету, а й на рівновазі сил. У зв'язку з цим, державні актори намагаються віднайти відповідь на одне з головних питань сучасності: чи зазнаватиме система міжнародних відносин радикальних змін на тлі її фрагментації і збільшення кількості невеликих національних політичних утворень або ж майбутнє людства визначатиметься в межах великих національних співтовариств, які визнають і підтримують свій мультиетнічний і багатонаціональний характер?

Відповідаючи на це питання, державні актори вдаються до конструювання нових атрибутів свого існування, котрі мають ґрунтуватися на визнанні культурного різноманіття та національних відмінностей. При цьому мова йде, як правило, про посилення тенденцій регіоналізму, уявлень про особливий шлях етнонаціонального розвитку, значення ідеології спільноти, що ґрунтується на ідеї спільного походження, особливих формах комунікативних стратегій, важливості просторово-часових зв'язків. Подібні тенденції особливо підсилюються під час транзитивних періодів розвитку держав, уряди яких намагаються встановити соціальну, культурну й етнічну рівновагу на рівні населення, виробляючи новий тип ідентичності, котрий в основі своїй містить ідею кореляції соціальних та державних інтересів, – ідентичності зовнішньополітичної. При цьому, загальна групова приналежність індивідів, релігія, соціальні норми і цінності, що виробляються в невеликих групах, зберігаються. Однак, у той самий час, ідея єдності соціуму переноситься на рівень всього населення.

Наявність етнокультурного сегментування соціумів сприяє розвитку дезінтегративних тенденцій на горизонтальному рівні, тобто поза ареалом впливу центральної влади держави. Як правило, подібні стратегії розвитку характерні для суспільних груп або меншин, національна «етнічна» більшість яких або має власну національну державу, або має статус нації, «впливової» етнічної групи, котра діє в межах іншої держави. З цієї точки зору, кордони сучасної держави довільні і нестабільні. «Ця довільність і нестабільність є наслідком того факту, – підкреслює

¹ Хюбнер, К. (2001). *Нація: от забвения к возрождению*. Москва: Канон +, 359.

І. Валлерстайн, – що держави з'являються як результат соціальної творчості»¹. Відповідно, їхнє стабільне існування може бути забезпечене на основі залучення певних об'єднаних чинників, котрі зближують соціум і державу та, відповідно, відокремлюють визначену спільноту від «Інших». Дані процеси відбуваються під час формування зовнішньополітичної ідентичності державного актора, адже остання є соціально-політичним конструктом, здатним екстраполювати вироблену суспільством ідентичність назовні, апелюючи до неї під час реалізації визначеного курсу зовнішньої політики на міжнародній арені.

При цьому органи державної влади мають брати до уваги не тільки той факт, що співіснування різних націй у межах єдиної держави є джерелом її культурного різноманіття, а й те, що нації функціонують як історичні, інституційно оформлені спільноти, які займають певну територію, а також використовують певну мову і продукують власну культуру. На думку У. Кимліки, категорія «нація» дуже близька до понять «народ» і «культура». Відповідно, «нація», «народ» і «культура» не тільки можуть розглядатися як взаємозамінні, а й співвідноситися з ідеєю «етнодержави». Якщо «частина народу прагне до отримання політичної влади для своєї етнічної та мовної групи, її можна визначати як «національну меншину». Об'єднання народу, влади і держави може бути визначене як нація»².

Однак, за сучасних умов перед органами державної влади постає завдання соціальної стабілізації суспільства, вирішення котрого потребує імплементації політики взаємного визнання, толерантності та рівноправності всіх культур і народів (по суті, всіх націй), представники яких формують населення даного актора. Відтак, формування стабільної зовнішньополітичної ідентичності держави нині потребує застосування методології й ідеології мультикультуралізму. Мультикультурний вибір сучасних спільнот обумовлений, згідно з позицією Е. Хобсбаума, тим, що «культурний плюралізм і свобода в наш час майже напевно надійніше гарантовані в рамках великих держав, які усвідомлюють і визнають свій багатонаціональний і багатокультурний характер, аніж у дрібних країнах, котрі прагнуть до ідеалу етнолінгвістичної і культурної однорідності»³.

Справедливість даного постулату підтверджується не тільки стрімким розвитком імміграційних процесів, взаємним обміном населенням між різними державами та континентами, що визначає сучасну полікультурну картину останніх, а і внутрішньою динамікою розвитку постмодерних державних акторів, у межах яких набувають усе більшого значення як національні, так і субнаціональні тенденції і рухи. Відтак, необхідність упровадження мультикультурної ідеології на державному рівні обумовлюється, з одного боку, існуванням національних меншин, які потребують дотримання своїх національних прав, та, з іншого, – наявністю етнічних груп іммігрантів, які відстоюють необхідність підтримки культурного й етнічного плюралізму суспільства. В одному випадку домінуюче значення має потенційна небезпека ескалації етнонаціоналізму і сепаратизму, в іншому – загроза утворення етнокультурної спільноти, яка протистойть соціальній асиміляції етнічних меншин.

У даному сенсі доволі яскравим прикладом стирання етнонаціональних відмінностей у рамках соціуму та вироблення нового типу зовнішньополітичної ідентичності на рівні держави є досвід США. Для його характеристики застосовують три концепції культурної асиміляції – плавильного тигля, томатного супу і салату⁴. Концепція плавильного тигля була висунута Е. С.-Дж. де Кревекером ще у XVIII столітті. У США, на думку Е. С.-Дж. де Кревекера, «представники всіх народів немов сплавляються в нову расу». При цьому, «переплавлення» і перетворення передбачали не просто взаємопроникнення народів і рас, а й створення нової загальної культури, яка об'єднала б усіх жителів країни⁵.

Концепція томатного супу (відома також як «англо-конформістська модель») фокусується на культурній асиміляції. Вона заснована на припущенні про те, що іммігранти та їхні нащадки

¹ Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press, 229-233.

² Кумліка, В. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press, 11.

³ Хобсбаум, Э. (1998). *Нации и национализм после 1870 г.* Санкт-Петербург: Издательство «Алетейя», 294.

⁴ Хантингтон, С. (2004). *Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности*. Москва: ООО «Издательство АСТ», 204-205.

⁵ Хантингтон, С. (2004). *Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности*. Москва: ООО «Издательство АСТ», 205.

повинні адаптуватися до культурної історії англо-американського населення країни. Тобто ця концепція вказує на центральне положення культури першопоселенців у структурі американського суспільства. «Кулінарна» метафора трактується наступним чином: англо-протестантська культура є томатним супом, до якого іммігранти мають додавати свої культурні «спеції», що поліпшують смак цієї страви, проте поглинаються і, як результат, ми споживаємо саме суп, а не якусь іншу страву¹.

Концепції плавильного тигля і томатного супу в тій чи іншій мірі пропагували американський націоналізм і давали доволі точний опис тодішньої ідентичності соціуму США. В 1915 році Х. Каллен висунув концепцію салату, називаючи її теорією «культурного плюралізму». Хоча дана назва швидко запам'ятовувалася, вона виявилася не зовсім вірною: теорія Х. Каллена за своєю суттю мала б трактуватися як концепція «етнічного плюралізму». Згідно з позицією дослідника, люди можуть трансформувати свою культуру, проте не здатні змінити свою етнічну приналежність. Біологія – це доля, а ідентичності «визначаються походженням» і відображають «фундаментальні відмінності груп». Імміграція, на думку Х. Каллена, розчинила в собі колишню американську національність і перетворила США на «федерацію національностей», або «демократію національностей»². Однак, наголос на домінуючій ролі походження у процесі формуванні колективної ідентичності абсолютно позбавляє сенсу саме словосполучення «культурний плюралізм».

Із точки зору мультикультуралізму, окремі держави, в межах яких становлення імміграційних спільнот перетинається з процесами конституювання єдиного соціуму з боку корінних етнічних груп, можуть виступати одночасно і як мультиетнічні, і як мультинаціональні. Їх багатонаціональний характер визначається наявністю історичних, «своїх» національних меншин, а поліетнічність – сучасними міграційними та імміграційними процесами. Взаємний перетин і взаємна обумовленість цих двох важливих соціальних дискурсів визначає, як видається, сутність процесу становлення єдиної спільноти, котра може вважатися населенням держави. Його формування є прямою передумовою конструювання зовнішньополітичної ідентичності держави, стабілізація якої відбувається на основі визнання рівності культур національної більшості і національних або етнічних меншин, а також їх подальший розвиток на основі принципів мультикультуралізму. Найважливішим із них є принцип уведення всього різноманіття соціальних відносин і конфліктів до правового поля держави завдяки активізації її посередницьких і регулятивних функцій. Державний актор, таким чином, виступає в якості найважливішого суб'єкта під час вирішення проблеми стабілізації соціуму зсередини і, відтак, може надалі послуговуватися його підтримкою, продукуючи власну, відносно стабільну зовнішньополітичну ідентичність.

У рамках сучасних міжнародних політичних досліджень зберігається положення про те, що «дихотомія» процесів націєтворення і «націогенезу» є достатньою для наукового «конструювання» основних моделей пояснення національного розвитку. Згідно з однією з них, нація – це етнос. В інтересах національної більшості вона здатна об'єднувати ідею існування етнокультурної спільноти з ідеєю розвитку суспільства, ігноруючи той факт, що «етнічним спільнотам бракує безлічі атрибутів нації, навіть якщо вони є зрілими спільнотами з розвиненим почуттям солідарності»³. Одночасно відбувається заперечення ідеї спільноти меншості, як локальної, партикулярної форми етнокультурного колективу, що «суперечить» ідеології і соціально-політичному характеру сучасного суспільства.

Відповідно до іншої наукової моделі, нація – це сукупність усіх громадян держави, все її населення. У цьому контексті Г. Мюнклер запропонував диференціювати дві основні форми нації, виділяючи «державну націю» і «культурну націю». Відповідно до цього розподілу, необхідно розрізняти також дві форми націогенезу: «державоцентричну» і «культуроцентричну». Підставою для такого розподілу шляхів формування нації є сутнісні відмінності між такими категоріями як «нація» і «держава»⁴.

¹ Хантингтон, С. (2004). *Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности*. Москва: ООО «Издательство АСТ», 205.

² Хантингтон, С. (2004). *Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности*. Москва: ООО «Издательство АСТ», 206-207.

³ Neuwirth, G. (1969). A Weberian Outline of a Theory of Community: Its Application to the 'Dark Ghetto'. *The British Journal of Sociology*, 20, 2, 148.

⁴ Münkler, H. (1996). *Reich, Nation, Europa: Modelle Politischer Ordnung*. Weinheim: Beltz Athenäum, 76.

Саме ці відмінності, на нашу думку, є первинними під час трактування розвитку держави на сучасному етапі: нації нині не існують у своїй типовій формі, виявляючи всі політичні й культурні характеристики на рівні держави. Наразі два основних типи нації – етнічної (культурної) і політичної – накладаються один на одного, взаємодіючи в рамках держави, а не набуваючи її атрибутів.

Розуміння нації не повинно бути фіксованим і незмінним: цей концепт є доволі пластичним і суперечливим, тому нині має поступитися феномену населення в контексті побудови зовнішньополітичної ідентичності держави. Адже вона формується на базі соціуму, котрий як в політичному, так і в етнокультурному варіантах може досягти відносної гомогенності. Причому остання має бути затверджена політично, тобто корегуватися на основі впровадження відповідної внутрішньої політики етнонаціонального спрямування. Як результат, у рамках національно-державної спільноти з плином часу виникає єдина для всіх її членів колективна ідентичність. Її формування обумовлюється тим, що групи, які перебувають при владі, прагнуть у межах існуючої держави створити єдиний народ, сконструювавши його за рахунок асиміляції різноманітних народів та етнічних груп, що формують соціум. Така діяльність держави є важливою, адже більшість сучасних політичних товариств є мультиетнічними.

Звичайно, в рамках мононаціональної держави існує менше простору для відмінностей, аніж у мультикультурному державному утворенні. Однак нині, за словами У. Кимлікки, не можна оперувати «ідеалізованою моделлю поліса, в якому громадяни поділяють спільне походження, мову і культуру. Ідея етнокультурної гомогенності національного суспільства є в цьому разі домінантною. Для досягнення національної гомогенності здійснювалися такі політики: знищення меншин, масові етнічні чистки, геноцид, примусова асиміляція і нав'язування релігії, культури, мови більшості»¹. Результатом такого ставлення держави до національних і етнокультурних меншин стало те, що країни Західної і Північної Європи вже до початку ХХ століття характеризувалися дуже високим ступенем національної гомогенності. Однак, із плином часу й посиленням ролі процесів глобалізації, така політика різко втратила своє значення, адже призводила до інтенсифікації націоналізму чи, зрештою, шовіністичних тенденцій розвитку соціумів.

Системне осмислення перспектив і суперечностей мультикультурного розвитку сучасних суспільств, таким чином, дозволяє розглядати мультикультуралізм, що спирається на ідею співгромадянства, як базовий соціально-політичний принцип, важливу методологію соціального і культурного розвитку держави, що сприяє побудові її зовнішньополітичної ідентичності. Відповідно до положень сучасних ліберальних теорій, «своя» культура забезпечує для людини наявність найадекватніших можливостей для здійснення вибору. Альтернативи набувають сенсу в контексті практичного знання: люди роблять вибір, ґрунтуючись на своїх уявленнях про цінності певних видів соціальної практики, з якими вони знайомі. У цьому сенсі «своя культура» – це своєрідний резервуар, з якого людина черпає уявлення про значення і можливі наслідки здійснення того чи іншого вибору. Культура має цінність не сама по собі і не для себе, а в силу того, що люди «купають» доступ до кола можливостей, що мають для них сенс, тільки через доступ до соціальної культури. Тому в загальному членство в культурній групі визначає для людини горизонт можливостей, тобто перспективи для її індивідуального розвитку².

Відповідно, держава, вибудовуючи власну зовнішньополітичну ідентичність за сучасних умов, має звертатися до політики мультикультуралізму, розглядаючи це явище не як механічне поєднання різних культур або їх відокремлене співіснування на певній території, а як поступове формування єдиного культурного простору з домінуванням в його сегментах певної культурної і, відтак, політичної традиції (або комплексу таких традицій). На наш погляд, конструювання зовнішньополітичної ідентичності державного актора з урахуванням мультикультурної теорії розвитку соціуму дає можливість сформувати в рамках держави єдиний соціальний колектив, котрому притаманне відчуття державної приналежності. Колективна ідентичність населення займає дуже важливе місце в системі державної ідеології, оскільки від її характеру й стану залежить не тільки збереження соціальної стабільності суспільства, а й життєздатність зовнішньополітичної ідентичності самої держави. В даному випадку мова, в першу чергу, йде про стабілізацію

¹ Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press, 17.

² Малинова, О. Ю. (2000). *Либеральный национализм (середина XIX – начало XX века)*. Москва: РИК Русанова, 241.

зовнішньополітичної ідентичності, а також про характер її сприйняття з боку інших акторів світової політичної сцени та можливі сценарії їх спільної самоідентифікації на груповому рівні в процесі налагодження міжнародних взаємодій.

References:

1. Malinova, O. Yu. (2000). *Liberalnyi natsionalizm (seredina XIX – nachalo XX veka)* [Liberal nationalism (mid-19th – early 20th centuries)]. Moscow: RIK Rusanova. [in Russian].
2. Huntington, S. (2004). *Kto my? Vyzovy amerikanskoi natsionalnoi identichnosti* [Who are we? Challenges to America's national identity]. Moscow: OOO 'Izdatelstvo AST'. [in Russian].
3. Hobsbawm, E. (1998). *Natsii i natsionalizm posle 1870 g.* [Nations and nationalism since 1870]. Saint-Petersburg: Izdatelstvo 'Aleteiia'. [in Russian].
4. Hübner, K. (2001). *Natsiia: ot zabveniiia k vozrozhdeniiu* [The nation: from oblivion to rebirth]. Moscow: Kanon +. [in Russian].
5. Kymlicka, W. (1995). *Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press. [in English].
6. Münkler, H. (1996). *Reich, Nation, Europa: Modelle Politischer Ordnung*. Weinheim: Beltz Athenäum. [in German].
7. Neuwirth, G. (1969). A Weberian Outline of a Theory of Community: Its Application to the 'Dark Ghetto'. *The British Journal of Sociology*, 20, 2, 148-163. [in English].
8. Sambanis, N., Shayo, M. (2013). Social Identification and Ethnic Conflict. *The American Political Science Review*, 107, 2, 294-325. [in English].
9. Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press. [in English].